

УДК 378.011.3-051:373.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.20>**I. О. Пінчук**кандидат педагогічних наук,
докторант факультет початкової освіти
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДНИКІВ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено аналізу понять *система, системний підхід, педагогічна система, дидактична система, методична система*. У роботі представлено результати аналізу наукових джерел, що дали підстави сформулювати нам визначення системи як цілісної сукупності елементів, що перебувають у взаємозв'язках і співвідпорядкуванні, що супроводжується виникненням нових якісних ознак і властивостей. Зміна одних елементів системи призводить до певних змін інших.

На основі аналізу поглядів різних учених, у процесі характеристики системи, можемо сказати, що більшість з них зазначають про єдність і цілісність взаємопов'язаних між собою елементів. Відзначено, що проєктуючи дидактичну систему на навчання конкретного предмета, отримуємо методичну систему. Особлива увага в публікації звернена на вивчення питання, обґрунтування загальнонаукових засад та визначення компонентів методичної системи формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

У практиці навчання використовуються елементи різних методичних систем. Загальними тенденціями застосування методичних систем є розвиток сучасних методичних систем з поступовим посиленням ролі самостійної навчальної роботи учнів, і стрімким удосконаленням засобів навчання, зокрема, інформаційних систем; діяльність педагога зміщується від функцій передавача знань до функцій розвитку особистості студентів, їх особистісного самовизначення. А тому дедалі більші вимоги будуть висуватися до особистісних якостей педагога»

Системі методичної підготовки майбутніх учителів характерні такі ознаки: цілісність, структурність і наявність мети, функціональність, ієрархічність, множинність тощо.

В результаті дослідження під системою методичної підготовки нами розуміється складова частина загальної системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що представлена сукупністю компонентів (суб'єкти комунікації: студент – викладач, мета, завдання, підходи, принципи, зміст, засоби, методика (форми, технології, методи, прийоми), результати навчання (критерії, показники, рівні), взаємодія яких забезпечує цілеспрямований вплив на студентів з метою формування в них іншомовної комунікативної компетентності та методичної готовності до виконання професійних обов'язків.

Ключові слова: системний підхід, система, педагогічна система, дидактична система, методична система, складники методичної системи.

Постановка проблеми. Реалії третього тисячоліття та нові соціальні виклики, зумовлені прискореністю й непередбачуваністю економічно-технічного розвитку, вимагають підготовки вчителів початкової школи вищого рівня, які мають забезпечити підготовку учнів до життя в сучасному інформаційно насиченому та полікультурному просторі. Тому в умовах розбудови державності, гуманізації і демократизації суспільства дедалі актуальнішим стає оновлення змісту та підвищення якості освіти сучасної особистості, яка усвідомлює потребу навчатися протягом життя. Згідно із Законом «Про вищу освіту» [8] важливими напрямками розвитку вітчизняної вищої освіти є підготовка фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці відповідно до вимог нових стандартів освіти.

З огляду на це необхідно оптимізувати та вдосконалити систему професійної підготовки май-

бутніх учителів, відповідальних за нову генерацію фахівців, які будуть здатні реалізувати себе в сучасних соціально-економічних умовах. Тому, існує потреба в оновленні, зокрема методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Теоретичним обґрунтуванням проблеми системного підходу й поняття «системи» займалося багато вчених у різні часи та в різних країнах. Зокрема, теорію системного підходу розроблено в дослідженнях А. Авер'янова, П. Анохіна, В. Афанасьєва, І. Блауберга, Ф. Корольова, В. Кузьміна, В. Садовського, П. Щедровицького, Е. Юдіна та ін.

Використання системного підходу в педагогічних дослідженнях, розроблення педагогічної чи методичної системи обґрунтували

С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Беспалько, В. Бондар, Н. Грицай, В. Земцова, С. Коберник, В. Краєвський, Н. Кузьміна, І. Лернер, І. Малафіїк, О. Новиков, А. Пишкало, Н. Тализіна, Ю. Татур та ін.

Не вирішеною до цього часу залишається визначення ролі системного підходу в розробленні методичної системи формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Метою публікації є вивчення питання, обґрунтування загальнонаукових засад і визначення компонентів методичної системи формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У методології педагогічних досліджень існують різні підходи, що дають змогу розглянути різні явища на основі окремого аспекту. Одним із провідних методологічних підходів є системний підхід, сутність якого полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто як систему [17, с. 159].

У тлумачному словнику поняття «система» трактують як: порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; продуманий план; заведений, прийнятий порядок; сукупність принципів, що є основою певного вчення; сукупність методів, прийомів здійснення чого-небудь [5, с. 1320–1321].

У філософському словнику зазначено, що система – це категорія, що позначає об'єкт, організований як цілісність, де енергія зв'язків між елементами системи перевищує енергію їхніх зв'язків з елементами інших систем, і задає онтологічне ядро системного підходу [16, с. 619].

Подібне тлумачення подано в педагогічному словнику С. Гончаренка: «Системний підхід – напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем» [6, с. 305]. За словами вченого, системний підхід у педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення у них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину [6].

П. Анохін системою називає «тільки такий комплекс вибірково залучених компонентів, у яких взаємодія та взаємовідношення набувають характеру спільної взаємодії компонентів на одержання сфокусованого корисного результату» [2, с. 35].

Українські дослідники І. Коваленко, П. Бідюк, О. Гожий зазначають, що система – це сукупність елементів, певним чином пов'язаних і взаємодіючих між собою для виконання заданих цільових функцій [11, с. 11].

Результати аналізу наукових джерел дали підстави сформулювати нам визначення системи як

цілісної сукупності елементів, що перебувають у взаємозв'язках і співпорядкуванні, що супроводжується виникненням нових якісних ознак і властивостей. Зміна одних елементів системи призводить до певних змін інших.

На основі аналізу поглядів різних учених, у процесі характеристики системи, можемо сказати, що більшість з них зазначають про єдність і цілісність взаємопов'язаних між собою елементів. Семантичне поле поняття система охоплює терміни «зв'язок», «елемент», «ціле», «єдність», а також «структура» – схема зв'язків між елементами.

У психолого-педагогічній та методичній літературі описано ряд взаємопов'язаних систем: педагогічна, освітня, дидактична, методична, система організації навчально-пізнавальної діяльності та ін. У межах дослідження важливо з'ясувати сутність понять «педагогічна система», «дидактична система», «методична система», а також виокремити їхні компоненти.

В. Беспалько педагогічною системою називає певну сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого й цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості із заданими якостями [3, с. 6].

Н. Кузьміна визначає педагогічну систему як безліч взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих завданням виховання, освіти й навчання підростаючого покоління та дорослих людей» [13, с. 11].

Ряд учених (О. Андрєєв, А. Алексюк, В. Беспалько, В. Бондар, В. Загвязинський, С. Коберник, І. Малафіїк, В. Оконь, І. Осадченко, І. Підласий) розглядають дидактичну систему як обов'язкову складову педагогічної системи.

І. Малафіїк зазначає: «Оскільки педагогічна система – це організований об'єкт, що здійснює управління процесом передачі і засвоєння того соціального досвіду, який на даний час нагромадило людство, то дидактична система – це організований об'єкт, за допомогою якого вчитель забезпечує управління процесом передачі й засвоєння учнями системи знань про суспільство, природу, людину, і на цій основі розвиток у кожного з них пізнавальних сил, формування наукового світогляду, культури поведінки, позитивних людських якостей» [14, с. 16].

За В. Беспальком, дидактична система – це система управління навчанням [3].

Дослідниця І. Осадченко визначає дидактичну систему як сукупність взаємозалежних між собою дидактичних компонентів (зміст, принципи, форми, методи, засоби навчання тощо) в основі дидактичних підсистем (теорій, концепцій тощо), функціональність яких залежить від загальних парадигмальних (визначених історичними обставинами та суспільними потребами) вимог [18].

Подібне тлумачення подає й учений-методист С. Кобернік, який наголошує, що дидактична система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних між собою дидактичних компонентів, функціональність яких залежить від суспільних потреб та вимог до розвитку освіти для конкретного історичного періоду існування людства [10, с. 27].

Ряд учених зазначають, що проєктуючи дидактичну систему на навчання конкретного предмета, отримуємо методичну систему (Т. Бороненко, В. Загвязинський, Н. Кузьміна, В. Краєвський, Н. Морзе, А. Новіков, А. Пишкало, Г. Саранцев та ін.).

Дослідник В. Краєвський розглядає методичну систему як цілісну модель педагогічної діяльності, яка потім конкретизується у проєкті цієї діяльності; нормативне відображення певної ділянки педагогічної дійсності [12, с. 96–97].

Результати виконаної аналітико-синтетичної дослідницької роботи дали змогу встановити ієрархію аналізованих систем, а саме: педагогічна система – дидактична система – методична система.

Згідно з А. Пишкало [19], який уперше ввів поняття методичної системи навчання в дослідженні з методики навчання геометрії в середній школі, методична система навчання являє собою сукупність п'яти ієрархічно підпорядкованих компонентів: цілей навчання, його змісту, методів, засобів, організаційних форм навчання.

А. Новіков під методичною системою навчання розуміє загальну спрямованість навчання [17]. Учений описує методичні системи в ретроспективному огляді: 1) репродуктивне навчання; 2) догматичне навчання; 3) інформаційно-ілюстративне або репродуктивне навчання; 4) розвивальне навчання; 5) програмоване навчання; 6) проблемне навчання; 7) пошуково-дослідницька методична система навчання; 8) продуктивна (критеріально-орієнтована) система навчання; 9) система проєктного навчання; 10) система контекстного навчання (А. Вербицький); 11) імітаційна (моделююча) система навчання; 12) інформаційна система.

У практиці навчання використовуються елементи різних методичних систем. У той же час, загальною тенденцією застосування методичних систем є «розвиток сучасних методичних систем – з одного боку, з поступовим посиленням ролі самостійної навчальної роботи учнів – з іншого боку, і стрімким удосконаленням засобів навчання, зокрема, інформаційних систем – з третього боку, діяльність педагога зміщується від функцій передавача знань до функцій розвитку особистості студентів, їх особистісного самовизначення, породження їх особистісних смислів. А тому дедалі більші вимоги будуть висуватися до особистісних якостей педагога» [17].

У наукових джерелах по-різному визначають складові елементи системи.

Дослідниця теорії систем Н. Кузьміна [13] розрізняє структурні і функціональні компоненти педагогічної системи. До структурних компонентів авторка зараховує цілі (завдання), навчальну інформацію, засоби педагогічної комунікації, педагогів та учнів, а до функціональних (стійкі базові зв'язки основних структурних компонентів, що виникають у процесі діяльності керівників, педагогів, учнів та зумовлюють рух, розвиток, вдосконалення педагогічних систем, їхню стійкість) – гностичний, проєктувальний, конструктивний, комунікативний, організаційний компоненти. У своїх дослідженнях Н. Кузьміна доповнила перелік структурних компонентів освітньої системи: цілі освіти, наукова і навчальна інформація, освітня система, викладацький склад, студенти / учні, засоби освітньої комунікації, критерії оцінювання якості освітньої системи [13].

В. Бондар [4, с. 70] розглядає процес навчання як систему, у структурі якої функціонують зв'язки і залежності між такими компонентами: цільовий, стимулювально-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний (форми, методи, засоби навчання), контрольно-регулювальний і оцінно-результативний.

Цікавим є підхід О. Андреева, який виокремлює елементом педагогічної системи блоки, назви яких логічно впливають із поставлених дослідником основних дидактичних питань, а саме: «Хто вчить?» (викладач); «Кого вчать?» (студент); «Для чого навчають?» (мета); «Чого вчать?» (зміст); «За допомогою чого вчать?» (засоби); «Як навчають?» (методи); «В яких умовах навчають?» (форми). Останні три елементи (засоби, форми і методи) об'єднано в технологічну підсистему [1, с. 158].

Методична система складається з тих же компонентів, що й педагогічна та дидактична система (мета, зміст, методи, форми та засоби); відмінність полягає в тому, що кожен з них набуває методичної функції.

У контексті дослідження методичної підготовки необхідним є дослідження трактування поняття «методична система» науковцями.

На думку А. Пишкало, методична система навчання – це сукупність ієрархічно пов'язаних компонентів: цілей навчання, змісту, методів, засобів і форм організації навчання, що утворюють єдину цілісну функціональну структуру, орієнтовану на досягнення цілей навчання [19]. Функціонування методичної системи підпорядковано закономірностям, пов'язаних із внутрішньою будовою самої системи, коли зміна однієї чи декількох її компонентів призводить до зміни всієї системи.

На думку, В. Земцової, система методичної підготовки вчителя – це педагогічна система, що охоплює сукупність функціональних і структурних

компонентів, взаємодія яких породжує інтегративну якість особистості вчителя – методичну готовність [9, с. 2].

Результати наукового пошуку дали можливість Н. Грицай [7] сформулювати таку дефініцію: система методичної підготовки майбутніх учителів – це сукупність взаємопов'язаних компонентів підготовки студентів у вищому навчальному закладі, спрямованих на формування методичної готовності майбутніх педагогів до виконання професійної діяльності в контексті вивчення дисципліни.

Структурними компонентами системи методичної підготовки авторкою визначено такі: мета (системотвірний компонент, від якого залежать всі інші компоненти); зміст (базова дисципліна); технології: форми, методи й засоби навчання (інтерактивні технології, технології контекстного, проектного навчання, портфоліо, мультимедійні технології та ін.); результати підготовки (рівні методичної готовності, індивідуальний методичний стиль, авторська методична система [7]).

Важливе значення в системі методичної підготовки мають вимоги до суб'єктів навчального процесу (перелік методичних компетенцій, здатностей, професійно значущі та особистісні якості тощо).

Розглядаючи взаємозв'язки між компонентами системи методичної підготовки Н. Грицай [7] було встановлено, що найбільш змінним компонентом є мета й завдання. Цей компонент вважають системотвірним, і тому його вилучення із системи методичної підготовки призведе до її руйнування. Відповідно до мети й завдань формується зміст методичної підготовки. Методи корелюють із засобами навчання, а найбільш сталий («консервативний») компонент – це форми методичної підготовки (лекції, практичні і лабораторні заняття, науково-дослідна робота студентів тощо).

Системі методичної підготовки майбутніх учителів як педагогічній системі характерні такі ознаки: цілісність (складається із взаємопов'язаних компонентів), структурність і наявність системотвірного фактора (мети), функціональність (методологічна, інтегруюча, світоглядна, мотиваційно-ціннісна, професійно-практична, навчально-контролююча функції); ієрархічність (містить підсистеми і сама є підсистемою системи вищого порядку – системи професійної підготовки), множинність (розгляд системи методичної підготовки з різних аспектів – форм організації, змісту дисциплін, характеру навчальної діяльності студентів) тощо.

Отже, під системою методичної підготовки нами розуміється складова частина загальної системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, що представлена сукупністю компонентів (суб'єкти кому-

нікації: студент – викладач, мета, завдання, підходи, принципи, зміст, засоби, методика (форми, технології, методи, прийоми), результати навчання (критерії, показники, рівні), взаємодія яких забезпечує цілеспрямований вплив на студентів з метою формування в них методичних компетенцій, методичної готовності до виконання професійних обов'язків.

Висновки і пропозиції. Таким чином, методична система формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи є складником загальної системи професійної підготовки фахівців першого рівня вищої освіти та представлена сукупністю компонентів: суб'єкти комунікації, мета, завдання, підходи, принципи, зміст, засоби, методика (форми, технології, методи, прийоми), результати навчання.

Подальші наукові розвідки стосуватимуться дослідженню організаційно-методичних умов реалізації методичної системи формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Список використаної літератури:

1. Андреев А.А. Педагогика высшей школы. Новый курс. Москва : Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. 264 с.
2. Анохин П.К. Очерки по физиологии функциональных систем. Москва : Медицина, 1975. 448 с.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. 192 с.
4. Бондар В. Дидактика : підручник. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
7. Грицай Н.Б. Структурні компоненти системи методичної підготовки майбутніх учителів біології. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (21), Issue: 43, 2015. URL: www.seanewdim.com.
8. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/law/show/155-18> (дата звернення 23.12.2018).
9. Земцова В.И. Система методической подготовки учителя: структура и содержание. *Наука и школа*. 2002. № 3. С. 2–7.
10. Кобернік С.Г. Дидактична система навчання географії в основній школі : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. 40 с.
11. Коваленко І.І., Бідюк П.І., Гожий О.П. Вступ до системного аналізу : навчальний посібник. Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2004. 148 с.

12. Краевский В.В., Бережнова Е.В. *Методология педагогики: новый этап : учебное пособие*. Москва : Издательский центр «Академия», 2006. 400 с.
13. Кузьмина Н.В. (Головко-Гаршина) *Предмет акмеологии*. Санкт-Петербург : Политехника, 2002. 189 с.
14. Малафійк І.В. *Дидактика : навчальний посібник*. Київ : Кондор, 2005. 397 с.
15. *Методы системного педагогического исследования : учеб. пособие / под ред. Н.В. Кузьминой*. Ленинград : ЛГУ, 1980. 172 с.
16. *Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов*. Минск : Изд. В.М. Скакун, 1998. 896 с.
17. Новиков А.М., Новиков Д.А. *Методология : словарь системы основных понятий*. Москва : Либроком, 2013. 208 с.
18. Осадченко І. Термінологічний аналіз дидактичних категорій: «система», «вид», «тип», «модель», «технологія». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини*. 2010. Ч. 1. С. 217–226.
19. Пышкало А.М. *Методическая система обучения геометрии в начальной школе. Авторский доклад по монографии «Методика обучения геометрии в начальных классах»*, предст. на соиск. уч. степ. докт. пед. наук. Москва, 1975.

Pinchuk I. Components determination of the methodical system of forming future primary school teachers' foreign language communicative competence

The article deals with the defining the concepts of system, systematic approach, pedagogical system, didactic system, methodical system. The paper is devoted to the results of the scientific sources analysis, which gave us grounds to define the system as a whole set of elements that are interconnected and subordinated, accompanied by the emergence of new qualitative features and properties. Changing some elements of the system leads to certain changes to others.

Based on the views of different scientists, in the process of characterizing the system, we can say that most of them point to the unity and integrity of interrelated elements. It is noted that we obtain a methodical system in the result of creating a didactic system for teaching a particular subject.

Elements of different methodical systems are used in teaching practice. The general tendencies of applying methodical systems are developing modern methodical systems with gradual strengthening the importance of students' independent educational work, and rapid improving teaching aids, in particular, information systems; the activity of a teacher shifts from the functions of the knowledge transmitter to the functions of developing a students' personality, the personal self-determination. Therefore, nowadays there are increasing demands to the personal qualities of a modern teacher.

The system of intending primary school teachers' methodical training is characterized by the following features: integrity, structure, purpose, functionality, hierarchy, plurality, etc.

Particular attention in the publication is attracted to the studying and substantiation of general scientific principles and determination of the components of the methodical system of forming future primary school teachers' foreign language communicative competence. So the studied system of methodological training is the integral part of the general system of professional and pedagogical training of future primary school teachers, and it is represented by a set of components (subjects of communication: student – teacher, purpose, tasks, approaches, principles, content, means, methodology (forms, technologies, methods, techniques), learning outcomes (criteria, indicators, levels), the interaction of which provides a purposeful influence on students in order to form their foreign language communicative competence and methodical readiness to fulfil their professional responsibilities.

Key words: *system approach, system, pedagogical system, didactic system, methodical system, components of methodical system.*